

БОРИС АПРИЛОВ

ДЕЛИКАТНО НАСТРОЕНИЕ

/разказ/

Взема ли решение да драматизирам „Островът на съкровищата“, винаги заминавам за морето, избирам си местенце с много скали и се облящвам срещу белия лист на машината, която в такива дни сякаш получава душа на зъл човек – зъби се, присмива ми се и редовно излиза победителка в нямата борба. Аз се различавам по всичките си ръбове като изразител на амбиции, но като приключение, о, в този смисъл се оживявам, напълвам се с вятър, с шум на вълни, осолявам се като бекон. В София се завръща един подивял, оглупял, но преживял хиляди авантюри мъж, който може отново да люби, да пие и спори с приятели. Още някога, на младини, си бях обещал да превърна романа в пиеса, много пъти сяхах и толкова пъти отстъпвах съкрушен; така си е – някой мечтае да обиколи света, а моята мечта е да събере целия остров на съкровищата в няколко квадратни метра на сцената. Какво е направил, какво е струвал този Робърт Луиз Стивънсън, но, изглежда, успял, написал е тази дяволска библия на приключението. Сега, докато свят светува, романът ще се чете или слуша, може да се променят вкусовете, може всичко да рухне, но това ще остане, защото вътре е заложено необходимото на човека. Човекът пътува към бъдещето, той се е погрижил, всичко си е взел или ще си вземе и може би ще го потири по пътя, може да загуби дори Шекспир или Сервантес, но Стивънсън ще си го запази, няма да разбере как ще си го скъта в пазвата.

Интересното се случи, когато ми звъннаха от Пернишкия драматичен театър. Казаха ми направо: „Слушай, защо не вземеш да драматизираш „Том Сойер“ за нас?“ А аз им казах: „Мога да драматизирам „Островът на съкровищата“. Отсреща замълчаха и отвърнаха: „Кога ще го дадеш?...“ Сега мечтата ми за драматизацията живееше по-силно отпреди. А една вечер, когато се прибрах малко пийнал от Клуба на журналистите, у дома се почувствувах толкоз сам, че без да му мисля особено, наградих торбата и тръгнах към гарата. Тролеят си пробиваше път през топла снежна виелица, вътре хората мълчаха, потънали в грижите си, на гарата пътуващите изглеждаха още по-зле, като се изключат двама пияни, зацепили в свои води пред мрачните погледи на старци, баби и всички други възрасти; някои надзъртаха през ключалката на своята бедност, други от хрусталака на своите комбинации, а трети – уплашено, от дъното на своята тъмнина. Само аз, единствен сред тъжния коктейл от грижи, пътувах с книгата на Стивънсън към зимното море, понесъл със себе си южните ширини, пасатите и търговските ветрове. Всички тези хора щяха да бъдат изтърсени по пътя, щяха да поемат през виелицата, на някои им предстоеше да минат през затрупани със сняг пътечки нагоре към самотни къщички, повечето ще влязат в топли или студени стаи, а аз, призори, излязъл съсипан от спалното купе, се набутах в едно такси и потеглих през тъмния сънен град.

Тук също валеше сняг и това ме учуди, но утрото беше тихо, от морето към езерото прелитаха забързани патици, чух гласовете им, когато отворих прозорчето на колата, за да поема въздух. Разсъмваше се през валежа, или пък така ми се струваше, може би сетивата ми, свикнали на пейзажа, усещаха отравения и обуклочен бряг между тръстиките вдясно, както и студените железни псета, нагазили в залива, очакващи реда си да влязат в пристанището. Разсъмваше се обаче; вече няма

съмнение, денят се раждаше между парцалите на снеговалежа. Поглеждах към глуповатото лице на шофьора, а после към работещите чистачки и съзнавайки какво ме чака там напред, си припомних стиховете, които те грабват, щом разгърнеш страниците:

Ако с предания моряшки,
гемии, кораби, пирати,
вихрушки, подвизи юнашки
и крадено червено злато
романтиката тъй позната
от моите момчешки дни,
отново вдигнала платната,
сегашните деца плени –
за прочит тая книга става.

Мисля, че ми направи чест да пътувам сега към суровото море със „съкровището“ в торбата, а вече съм на преклонна възраст, съзнанието ми е заангажирано от субстанции като Достоевски, Кафка, Пруст и Джойс, а напоследък започнах да се питам дали пък „Три сестри“ не е по-велико произведение и от „Хамлет“. В тялото ми са се загнездили няколко болести, предстои ми операция и сякаш тъкмо затуй бягам в мрака на самотата, сред самотното море и самотните брегове и не такива тихи ги искам аз, а гневни, към бърлогата ми долитат солени пръски.

Но може палавците вече
да не обичат стара слава,
ни битки сред вълните млечни,
ни хубавици отдалече?
С пиратските платна тогаз
и с припевите си сърдечни
да ида вдън земята аз!

Дори от този превод, взет направо от изданието от хиляда деветстотин шейсет и трета година, си личи, че Стивънсън умее да те перне с тежка длан по рамото и да те отведе където си ще. В случая той те понася към жестоката красота на приключението, а това приключение, изглежда, е заложено в човешката ни същност, ние никога няма да му избягаме, както не може да се избяга от любовта или от смъртта. Ако се замислим върху естеството на пиратската действителност, но такава, каквато ни е сервирана от легендите, в нея неизбежно присъствуват кръвопролитие, жестоката разплата, безнравствеността. Нападаш, грабиш, пронизваш и бягаш – все срамни дейности. Но в същото време вдигаш платна, пътуваш с ветровете, сражаваш се с бурите, показваш моряшка сръчност и капитанска виртуозност, откриваш нови острови. Не напразно Дрейк е и такъв, и инакъв. Това го няма в другите професии, то лежи на отвъдната плоскост на човешкото съществуване, то плюе право в окото на бюргерството, на селската идилия, на работническо-индустриалния пейзаж, на чиновническата сага, на кантораджийството...

Минахме нос Атия и тук ми направи впечатление, че съмна докрай. Чистачките полегнаха кротко, стоманеносивата плът на морето изскочи високо и напред, изведнъж се сетих, че поне в момента не вали, но духа лекичко и то откъм гърба, от северозапад, което ми подсказа, че скоро небето няма да се изчисти. Така да е, поради липса на други приключения ще приема схватката с времето. В това отношение трябва да добавя, че ми провървя: свирепото духане започна още като се настаних там, където исках. Топлината от включената електрическа печка се издигна плахо над реотана и май че си остана там. Бунгалото беше смразено, завивките ледени, влажни, вятърът блъскаше отвън по талашитените плоскости, а на втория ден водите се вдигнаха така хубаво, че пяната на гнева им ме обливаше, щом си покажех носа навън. Често показвах носа си навън, мога да кажа дори, че не го скривах, скитах натъпкан в топлата дреха, крачех по крайбрежните пътеки, оставени от курортистите, винаги високо, над скалите и вълните, лицето ми беше мокро, студено, ала свежо. В главата ми всичко се избистряше, болките в стомаха и сърцето изчезнаха и колкото повече скитах, толкова повече усещах да расте опиянението ми от живота, което заплашваше да се превърне в особена еуфория, и мисля, че се превърна, защото един ден оставих вратата незаключена, а върху пишещата машина бележка: Ако имаш да пишеш нещо, пиши, но не изнасяй машината навън, защото имам важна работа с нея... Вече духаше североизточният, морето бе побеляло, наоколо цареше необходимият хаос и се отваряха чудесни условия за драматизация на „Островът на съкровищата“. Натиках масата в дъното на бунгалото, където би трябвало да духа най-малко, и започнах работа. Работата се състоеше в това, че поставих лист в машината и разтворих книгата. Останалото се изрази в размисъл. Преди всичко как да се размина с дикторския текст, все някъде трябваше да се разкрият някои обстоятелства, на което същността ми се противеше яростно. Години обмислях този проблем, в главата ми се въртяха няколко хватки да го реша чрез разговори, да речем двама коментатори с взаимоотношения, дори с пистолети в ръка. Но най-вече ме спъваше главният герой, момчето Джим; това е катастрофа за театъра, знам, че навсякъде ще го интерпретират актьори, отдавна забравили да бъдат деца; освен това режисьорите на детските пиеси в повечето случаи не изненадват приятно, че за тези пиеси се заделят непредставителни актьори и така нататък, обстоятелства, които ме обезсърчаваха, аз ставах, обличах се и отново тръгнах по бреговете. Те бяха сравнително закътани, с нервно раздвижена повърхност, предлагаха ми се изцяло, додето поглед стигне, но аз с късогледството си пропусках много хубави излитания и кацания на непознати птици. През моите очила те изглеждаха огромни и тайнствени, когато излитаха, се очертаваха ясно върху сивотата на гората, а после изпепеляваха в небето или, обратното, в зависимост от дневното осветление, от положението на невидимото слънце. Понякога си мислех и за слънцето, питах се дали изобщо съществува и съществува ли изобщо светът на хората. Един ден си представих, че онова е избухнало и че съм останал наистина сам. За да се уверя в това, отправих се към градчето, но като стигнах до мотела, реших да проверя именно в него дали цивилизацията съществува. Барманът ми предложи водка, изпих първите сто грама, кажи-речи, наведнъж и неочаквано открих света на хората, но това беше един далечен свят, много млад, много шумен и пълен с жаргон. Младите хора разтоварваха весело състезателните си лодки от камионите – канута, каяци и съдове за академично гребане. Между тях имаше малко жени и трябва да кажа, че бяха доста непривлекателни, но и аз от своя страна не блесях особено. Гребците нахлуваха към Ропотамо като прелетни птици, търсеха топли води да преживеят зимата, да

поддържат формата си. Без да искам подслушвах разговорите им и без да го съзнавам, някак си, ми се отщя да комуникирам с когото и да е от тях. Върнах се към бармана. На втората чаша ми стана тъжно, изведнъж се досетих за какво съм дошъл, платих и тръгнах обратно към бунгалото. Морето се прибираше в гнездото си, от гънките на скалите се изцеждаше останалата тук-там вода, по дългия плаж зад дюните се виждаха изхвърлените от бурята пънове и сандъци. Омърлушени гларуси дремеха обидено край остатъците на летовищните банди: разни пластмасови опаковки на разкрасяващи и хранителни продукти, които пречат на плажовете да възвърнат девствеността си. Друго е било по времето на Джон Силвър и Били Бонс. Ех, друго е било, разбира се... Струва ми се, че най-голямото достойнство на книгата се заключава в комплектуването на героите – например: нежната момчешка душа на Джим с барутно грубата, ругаеща и псуваща пиратска сган. Позволявам си да ви занимавам с мои, по всяка вероятност субективни открития, заангажирам ви да четете за пирати. Но ако пиратите не могат да се превърнат в каквато и да е философска категория, защо да изключваме възможността с тях да се прави естетическа връзка или естетически заключения? Макар че бих се осмелил да допусна и първото, това за философията. Да оставим настрана носталгията. Ще мине още време, ще дойдат нови поколения, човечеството обаче, запътено към своята космическа одисея, не е изключено да каже: „А бе тия пикльовци от миналото дали пък не са живели по-интересно от нас, щом са написали книги като тази?... И отново моето субективно мнение: наистина, какво може да се прави в един космически кораб, може ли космическият кораб да предложи разкоша на пиратския кораб?

Разположих действащите лица в бележника си, без да прелиствам книгата, бях ги запомнил от дългогодишното четене и мислене по тях. После подредих положителните и отрицателните герои. Дяволе, и тук отрицателните!... Налагат се, какво да правим. Нещо повече, сякаш само те се запомнят.

Най-после дойде ред до машината, натиснах един клавиш и написах първата буква на драматизацията. След това потръгна. В страница и половина обрисовах сценичните особености и странноприемницата “Адмирал Бенбоу”. За първи път от много години насам материализирах началото. Пет или шест пъти бях заминавал със закана да започна и приключа, но нито започвах, нито приключвах, а сега вече страница и половина, и то на бърза ръка. Облегнах се доволно назад, усетих уютта на стаичката и се замислих за личността на Робърт Луиз Стивънсън, но някой отвън извика и преди да помисля каквото и да е, вратата се отвори. Напразно чаках, никой не влезе, само студен въздух. Станах от стола, излязох, огледах се на всички страни – наоколо нищо: бунгалата, голите дървета и осемте кипариса, наподобяващи самотни вдовици. Право напред и далеч, към Созопол, бързаше премръзнал риболовен кораб. Заобиколих бунгалото, извиках, но никой не откликна. Обитавах най-предното, кацнало на буруна бунгало на една почивна станция. Бях взел ключ от домакина, софиянец, по това време си живееше в София. Тръгнах към пазача. Той спеше в сградата. Намерих го да обядва. Поклати отрицателно глава, никой не е минавал през входа. Пазачът прекъсна обедата си и излезе с мен, повъртяхме се из станцията, но после всеки се прибра на топло, не можахме да открием нито човек, нито куче. Огледах бравата, направих нещо като проучване в механизма на затварянето и отварянето, нищо – защракваше се прецизно и натискът по вратата не даде резултата, бравата се поддаваше само след натискане на дръжката. Да оставим настрана, че някой беше извикал, някой чисто и просто ме беше поздравил бодро, дори чух името

си; той извика и влезе, по-право, отвори вратата, но не влезе, по много тайствени причини. Дълго разсъждавах по този въпрос, но не измислих нищо. Тръгнах отново по брега, хвърлях камъни във водата, продължавах да мисля. На края се върнах да огледам повторно затварянето на вратата. Огледът бе съпроводен с отварянето на една бутилка. След като изпих триста грама, отмерени на око, дойдох до заключението, че в живота на всеки човек една врата има право да се отвори веднъж самичка и някой да го повика, без да се покаже.

Привечер се събудих отрезнял и бодър, но тъжен; бях изправен пред нощта. Вече не се чувствах толкоз самотен, знаех, че въвн стои някой, той ще отвори в даден момент вратата и ще ме прониже с мистика. За съжаление с него не можех да говоря, а ми се говореше. Пазачът не говореше изобщо. Той няма вътрешен живот. Но има велосипед. Качих се на велосипеда и се отправих към Приморско с надежда. На Ропотамския мост спрях, двама души помпаха гума на кола. В колата имаше две жени. Слязох от велосипеда и се загледах в помпането. Реката отразяваше чудесни студени звезди.

– Гума ли?

– Един пирон, да му...

– Нямате ли резервна?

– И тя спукана, да й... Оня ден ме домързя да я лепя.

– Гумите са толкова нещо – рекох мъдро аз, – като почнат да се пукат, пукат се, а после дълго не се пукат.

Мъжете напопаха гумата и се качиха при жените. Колата тръгна. Яхнах велосипеда, но се отказах да продължа, бях си поговорил вече. Слязох на брега, отидох до хангарите. Дългите лодки на академично гребане бяха подредени внимателно. Избрах си най-красивата и я погалих. Повърхността ѝ беше гладка като стъкло и студена. Отклоних се към кея. Ропотамо спеше в краката ми, нагнездената със звезди вода не потрепваше. Помислих си – да взема ли един каяк, да погребя. Потърсих между съдовете. Имаше няколко каяка. Залових се за работа, издърпах лодката до реката и загребах. Минах под моста, отправих се към началото на реката, взрях се в планината. Знаех, че върша нещо, което никой досега не беше вършил тук – в студената декемврийска нощ сам-самичък гребя към извора на реката, наоколо освен зверове, нищо. Бреговете се приближават, коритото се стеснява, дърветата стърчат с разперени голи клони край мен, по-тъмни от тъмната нощ. Да върши нещо, което никой преди него не е вършил, изглежда, това е залегнало в психическата структура на човека...

Сутринта препуснах по белите бойни полета на листовите. Не ми трябваха ни коментатори, ни дяволи. Романът се предлагаше сам, разкриваше чаровете си като жена, която има какво да покаже. Събитията, станали в „Адмирал Бенбоу“, бяха толкоз богати, че се чудех кое да подбера. Образите идваха и заемаха местата си, характеристиките се открояваха от само себе си; над всички гърмеше гласът на „стария загорял от слънцето моряк с белег от сабя на лицето“:

Петнайсет души въвв ковчега на мъртвеца,

йо-хо-хо, и бутилка ром!...

Наистина, какъв е бил този Робърт? От снимките ни гледа бледото му туберкулозно лице, то ни харесва, на някого може и да не се понрави, въпрос на вкус, на усет, но какъв е бил Робърт? Чел съм доста за него и все пак твърдя, че ми е крайно много непознат. Принуден съм да обичам един непознат за мен човек, а аз наистина го

обичам. Сигурен съм, че е добър човек, всички са сигурни, а всъщност нищо не ми пречи да запазя известни резерви за тази представа. Никой никого не познава. Човекът е непознаваем, той е скрита картинка, преди всичко човекът е поредица от възрасти, настроения, в него са заложили многобройни подбуди, които се тласкат от комплекси. Какъвто и да е, обаче Робърт Луиз Стивънсън ми е непознат, както Яворов или Кафка, или Пруст. Впрочем какво ли са мислили Кафка и Джойс за Стивънсън? Тези толкова противоположни писатели, затънали до гуша в сивотата на всекидневието и калта на човешката дейност. Чели ли са го? Как им е подействувал слънчевият остров, където се гърми и действа, а сюжетът просто триумфира? Дали пък всъщност и тримата нямат нещо общо, по-общо, отколкото можем да допуснем? Дали пък Кафка не би се оказал романтик? Нищо не се знае, писателят е също непознаваем. Затова не съм склонен да повярвам изцяло на коментаторите и пътешествениците, те се стараят да ни очертаят добър човек, обичан от туземците в Самоа, богороден, сякаш всичко се изчерпва с това. Повтарям, сигурен съм, че Стивънсън е бил един прекрасен характер, но бързам да добавя, че когато се касае за писател, всичко е предположение.

В случая имаме работа с автор, пропит до кости от романтизма, всичките му книги са такива и все пак кой знае какво е мислил всъщност. В литературата е играл като романтик и спечелил. Останалите му книги може и да не се споменават, но "Островът на съкровищата" е шедевър, той тепърва ще заблести, както се полага, и ако ми позволите да стана още по-субективен, не е изключено да се нареди в двайсетте най-добри книги на човечеството. Защо? Помислете защо, като изходите от същността на човека...

Пазачът ми донесе телеграма. Той вонеше на чесън, стори ми се, че и дрехите му са пропити от тази миризма, но какво да прави човекът – трябва да се яде и да се пести същевременно. В този край на България пестяха много, както впрочем по всички краища на България, но пазачът ядеше само хляб и чесън, Не че парите му трябваша за нещо, едва ли, но... това е човекът, непознаваем е.

Театърът ми пожелаваше успех в работата и не скриваше надеждата си, че ще може да получи пиесата до два месеца. От този момент разбрах, че поне засега драматизацията е обречена, така и ще си замина, на петнайсетата страница, понеже не мога да понасям срокове. Но все още не се предавах, облякох се, запраших към селището. Слязох направо на пристанището. Всички лодки бяха изтеглени далеч от водата, зъзнаха в студа, скътали в утробите си студени железни двигатели. Нито една мачта за вдигане на платна, само мотори, всеки осигурява прилична скорост с минимално отдалечаване от брега, колкото да се улови рибата. Лодките олицетворяваха строга насоченост, прагматизъм, човек и за момент не би допуснал, че с тях може да търси съкровища.

Върнах се отново в селището. Уличките ми се сториха обидно прави, досадно асфалтирани, набъкани от двете си страни с еkleктика: от мекичарницата до супермаркета. Дворовете пустееха като уличките, нищо не се мяркаше по тях освен някоя котка; неизмазаните къщи бяха грозни с това, че бяха неизмазани, а измазаните с това, че бяха измазани. Асмите натрапваха тъжната си голота от профилирано желязо и тръби, по рамките личеше всяка връзка, всяка заварка – лозите се чувствуваха сиротни върху тези пиедестали. Прозорците на къщите гледаха безизразно, както гледат очите на безличен човек. От време на време ще излезе някой, ще вземе нещо и бърза да се шмугне на топло. Външността му подсказва, че знае какво е построил, в смисъл че е построил нещо нечувано, надвишаващо построеното от дядо му.

Озовах се до пощата, прииска ми се да се обадя на някого, да речем, в София, но на кого? Трябваше незабавно да заговоря с човешко същество. Звъннах, притаих дъх, слава богу – жицата се смили, отвърна ми необходимият за подобни случаи глас. Заговорих неспокойно, казах, че имам нужда от присъствие, че летят самолети, че се наемат таксите, разноските поемам аз. Жицата се засмя: Хей, ти как си го представяш, да не мислиш, че всички са свободни като теб, къде живееш? Казаха се и други неща, забравих ги веднага.

Отново вървя, не виждам нищо край себе си, трябва да се случи нещо, не бива да не се случи, и дума да не става за прибиране в бунгалото, а ме чакат още петдесет страници. И все пак, помислих си по едно време, трийсет години съм се канил, трийсет години съм нанасял на листа само заглавието, а ето че стигнах изведнъж на петнайсетата страница. Няма да минат дори пет години и драматизацията ще бъде готова. Но може ли сцената да придаде поне една хилядна от чара на книгата?...

Стоя на място, вдишвам с погнуса и гледам прасетата. Наредени са в кочини, кочините са наблъскани по гънките на дълбокия дол, край рекичката. Хитрите хора са ги скрили тук от забраната да отглеждат прасета. Реших да разгледам всяко прасе поотделно. Животните лежат, наоколо вони, не се понася, чуват се отделни грухтения – мир, покой, ядене. Една свиня ми направи особено впечатление преди всичко с туй, че кочината ѝ беше високо. Оставаше да се изправи, да покачи предните си крачка на преградата, за да види морето.